

En skomakarpojkes minnen

Berthil Dahlén

Att ha fått förmånen att födas och växa upp i en storfamilj är en avundsvärd lott. Själv kom jag att bli det 14:e barnet i den Dahlénska familjegemenskapen. Nu var det inte samma mor som födde alla dessa barn. Min far blev änkeman när mor Inga, född Bergström, avled år 1925. Hon var mor till 10 barn, varav 3 tyvärr avled innan 3 års ålder. Så vid hennes död levde 7 barn, nämligen Folke, född 1911, Oscar, född 1912, Sara, född 1913, Anna, född 1915, Erik-Axel född 1921, Clas, född 1922 samt Maria (Maja), född 1924. Det måste ha varit ett hårt slag för vår pappa Gustaf att bli lämnad ensam med en så stor barnaskara. Till en början fick han ta hjälp av vår farmor Katarina, allmänt kallad "Dahléns Kajsa", som bodde närmast granne med Missionshuset. Men rätt snart fick han ytterligare tillfällig hjälp med hushållet och barnen av en annan kvinna.

Efter en tid annonserade han efter en mer stadigvarande hjälp. Man får ju betänka att det förutom de 7 barnen också fanns djur i ladugården som tarvade sin dagliga skötsel. Någon måste ju dessutom se till att barnen kom till skolan. På annonsen svarade min blivande mor, Selma Söderlund, bördig från Kovland. Mor Selma har berättat, att när hon vid sitt besök hos familjen Dahlén såg alla de moderlösa barnen kunde hon inte annat än omedelbart anta platsen. Hon själv hade året innan också drabbats av en liknande tragedi som Gustaf just hade råkat ut för. År 1924 hade Selma en fästman från Stöde vid namn Alfred. De hade varma känslor för varandra och hade också förlovat sig och redan tagit ut lysning. Även deras blivande hem väntade. På den tredje lysningssöndagen hade de bevistat Stöde kyrka och på hemvägen därifrån hände den oerhört tragiska olyckan. Det var vinter, och för att slippa ta omvägen över Stödebron, tog de i stället sin spark och genade över isen. När de hade kommit ut en bit brast plötsligt isen under dem och båda hamnade i det kalla vattnet. Alfred blev kvar och drunknade medan Selma i sista stund hann hjälpas upp ur vaken av en tillskyndande Stödebo. Meningen var att bröllopet skulle stå på trettondag jul, men i stället fick nu Selma närvara vid sin käre Alfreds begravning den dagen.

Både Selma och Gustaf hade alltså en mycket tragisk bakgrund och detta bidrog väl kanske till att tycke uppstod dem emellan. De gifte sig 1926 och året därpå föddes det första barnet i andra kullen, Elsa. Sedan kom Olle 1928, Vega 1930, Berthil 1931, Tage 1932 och sist Gunnar 1934.

Vår far bedrev från 1910 till 1950 en skomakerirörelse i Nedansjö. Han hade först gått i lära som gesäll hos en mästare vid namn Näslund. Under den tiden fick han följa sin läromästare för att i olika större gårdar utöva sitt yrke, vilket var vanligt på den tiden. När han öppnade eget skomakeri höll han först till i sin föräldrargård, granne till nuvarande Bygdegården. Året efter sitt äktenskap övertog de Sjösteds gård längre upp i byn. Där revs den ursprungliga mangårdsbyggnaden och 1913 byggdes en ny gård, den som står där i dag. Vägen upp till gården kallades i allmänt tal "Dahléns tå", vilket troligen betyder motlut eller liknande. På 1940-talet lät min far göra en tillbyggnad där det inrättades bl.a. en skobutik samtidigt som verkstaden fick större utrymme. Hela uthusbyggnaden är numera borta och bara gården återstår.

Det var inte enbart lagning av skor far sysslade med utan han tillverkade även skor till personer som exempelvis hade något ortopediskt fel på sina fötter. Under kriget var försvarsmakten en stor kund. De köpte kraftiga, handgjorda läderkängor så mycket som bara kunde levereras. Den tiden var det som mest 5 anställda som deltog i tillverkningen. Själv fick jag som 12-13 åring ofta ta ledigt halva skoldagen för att hjälpa till i den brådska som rådde. Min uppgift bestod mest i att laga gummistövlar samt att sätta i märlor och remmar i de nya skorna. Det blev kanske dåligt bevänt med läxläsningen ibland men detta var min lärare informerad om.

En i mitt tycke mindre lustig artikel som under den tiden tillverkades på beställning var höga, blanka läderstövlar (typ ridstövlar) som genast förde tankarna till dåvarande herrefolkets utrustning. Men eleganta var de i vart fall. Gustaf Dahlén hade även eget patent på sättet att fästa ovanläder på träsula. Detta patent sålde på han på 1920-talet för 3.000 kr, en summa att jämföra med vad min farfar fick när han sålde sitt hemman 1912 till Axel Mattsson, som var 8.000 kr.

Det var nog en mycket lycklig barndom som vi alla syskon upplevde. Något "dagis" behövde vi inte. Våra kamrater kom oftare till oss än att vi gick till dem. Våra äldre syskon Folke och Oscar byggde t.ex. upp en lekstuga med tillhörande sandlåda som vi hade mycket nöje av. I denna lekstuga var det nästan dagligen "barnkalas" med lerkakor. Systrarna skötte om serveringen medan vi pojkar lekte med hemsnickrade leksaksbilar, egenhändigt tillverkade i den befintliga snickarboden som fanns inrymd i uthuset och där det också fanns nödvändiga verktyg för ändamålet. Leverantören av hjul till bilarna var Pelle Eriksson, som hade sin snickarverkstad inrymd i uthuset hos vår farmor. Clas tillverkade ofta låtsasinstrument som vi spelade på. Det fanns ju för övrigt naturligtvis allehanda riktiga instrument till hands i hemmet också fast kanske inte alla av oss var lika musikaliska som mor och far i att hantera

dem.

Idrottsklubbens gamla fotbollsplan låg ju inte långt ifrån vårt hem. Det betydde att jag ofta satt vid sidan av planen för att se matcher och träningar. Och då hände det ju ibland att jag som skomakarpojke fick i uppdrag att med becktråd laga ihop läderbollar där sömmen hade spruckit. Som belöning kunde jag ibland få en läderboll, som inte mer kunde användas av de stora pojkarna. Då gick man hem, glad i hågen, och bad om att få köpa en fotbollsblåsa. Men den kostade ju inte mindre än 1 kr och 75 öre, så då pratade man med Oscar som i sin tur talade med far som plockade upp pengar för köp. Kanske far inte var lika förstående för ”fotbollssparkande” som Oscar var, som ju själv en gång hade varit med i laget.

Som barn till en skomakare fick man ju också naturligtvis uppdrag att både hämta och lämna skor. Det mesta sändes i stora kartonger med Norra Ljungaverksbussen och Algot Jonssons Express men även med Vigge Express. Hemgården i Stöde och Bodaborg, som då var något av en uppfostringsanstalt, var trogna kunder. Skolan var också en lämplig central. Det fanns skolkamrater som inte ägde mer än ett par skor. Så när deras skor var på lagning kunde de inte gå till skolan förrän deras skor var lagade. Våra skolkamrater hade också ofta skor med sig hemifrån som skulle lagas, och då var vi barn en naturlig länk. Detta fortsatte till och med när jag fick mitt första jobb i Sundsvall. Det var det att ta tåget till Sundsvall redan strax efter klockan sex på morgonen, om man hade normal arbetsdag i Sundsvall. På kvällen kom man inte hem förrän strax före åtta, en lång arbetsdag således. En gång fick jag ett par skor att ta hem av en äldre man i Sundsvall, som ville att de skulle lagas. Då bar sig inte bättre än att jag på grund av trötthet glömde dessa på tåget. Trots ivriga efterforskningar kunde de inte återfinnas. Innan jag hann berätta för den gamle mannen om hur det låg till avled han tyvärr. Aldrig har jag varit så glad över ett dödsfall som då - ung och nervös som jag var för eventuella följder över att hans kanske bästa skor hade försvunnit!

Alla vi barn, såväl äldre som yngre, titulerade vår pappa med "Ni". Själv hade han själv heller aldrig förmodligen sagt du till sina föräldrar och detta var ju rätt vanligt på den tiden. Den tiden var ju detta ett sätt att visa respekt för äldre - nu är det nästan ett skällsord.

Däremot var vi "du" med vår mor Selma. Men det var för den skull inget kyligt förhållande mellan far och oss barn. Men han var ju å andra sidan kanske inte heller kanske känd som någon sprallig man trots sin underfundiga humor. De flesta något yngre Nedansjöbor kallade honom allmänt för "farbror Dahlén". Han hade ju en gång varit en av deras lärare i söndagsskolan som de flesta hade gått i.

Alla vi barn har gått i söndagsskolan. Och detta föll ju sig naturligt. Men man kände för den skull inget direkt tvång att gå till missionshuset. De något äldre syskonen hade det nog strängare på det sättet. Elsa har berättat att de först måste sitta och lyssna till gudstjänsten på radio klockan 11 för att sedan direkt gå till söndagsskolan, som började klockan ett och som sedan i regel pågick i minst en timme. Men det fanns å andra sidan heller inget annat i nöjesväg som lockade. På långfredagen fick man överhuvudtaget knappast inte gå ut. Flickorna fick inte heller syssla med stickning eller andra göromål annat än nödvändig matlagning.

Nöjeslivet i byn var av naturliga skäl, bl.a. på grund av kriget, något begränsat under 1940-talet. Dock arrangerade NIK fester i bl.a. Hermanssons park, som var mer än gemytlig för ändamålet. Där fanns också en liten dansbana. Dansmusiken sköttes bl.a. av gruppen Avalon, minns jag. Men även syskonen Bergström medverkade då och då. Vidare var ju brottning ett uppskattat nöje under den här tiden. Vem minns inte Bertil Jonsson, Bengt Wiklund, "Filip" Aronsson, Hasse Öhlén -nacksvingsspecialisten - med flera på brottarmattan mitt på golvet med publiken runt omkring. Min bror Clas deltog vid ett tillfälle och slog ned sin motståndare med nacksving redan efter endast 16 sekunder.

Under den här tiden rådde en del restriktioner ifråga om tider. Nöjes- och idrottsliga arrangemang fick enligt lag inte hållas under gudstjänsttid, alltså inte påbörjas förrän kl. 13 på söndagar. Det var dessutom nöjesskatt inbakad i biljettpriset. Lika strikta regler gällde f.ö. för affärernas öppethållande. Söndagsöppet var inte ens på tal, inte heller fick något arrangeras på långfredagen och juldagen och en del andra storhelger.

Några profiler i byn kommer jag än i dag ihåg. Alfred Johansson på "sörsia" med sin speciella djupa nedansjödialekt som ringde till oss på telefonnummer 7 och frågade: "Ä r Dahlén hemmä?" Likaså farbror Langelius, som hämtade mjölk hos oss och som alltid berättade för oss barn om sina minnen från sin tid i "Kanáda" som han uttryckte det. Han poängterade ofta att han redan som 6-åring tvingades att arbeta på tändsticksfabriken i Hemgraven. En annan person i byn, som då var i 35-årsåldern, klandrade mig för att jag som 14-åring hade fräckheten att dua honom. Nu blev jag med tiden hans chef men jag talade aldrig senare med honom om denna episod. Gregor Hellström från Hemgraven kom då och då cyklandes med sina kaffepaket som han ville sälja. Och till sist men inte minst den italienare, som på vissa sommarsöndagar kom upp på gårdsplanet och spelade dragspel och som gärna tog emot en 25-öring som gage.

Från 1939 till 1945 rådde det krigstillstånd i våra grannländer Danmark, Norge och Finland. En följd av detta var att finska barn kom över till vårt land. Även till Nedansjö kom det finska barn, varav en kom att bli en av mina bästa kompisar, nämligen Gustav Helander. Han blev placerad hos familjen Helmer Bergström. Frun i huset, Lotta, var mycket orolig att inte kunna göra sig förstådd vid hans ankomst, så hon pluggade ihärdigt finska. När så Gustav kom visade det sig att han inte alls kunde tala finska utan endast svenska. Han kom nämligen från Vasatrakten, närmare bestämt Gamla Karleby. Tablå! När kriget bröt ut 1939 gick jag andra terminen i första klass. Vår fröken, Tora Pettersson, mötte oss den dagen i korridoren gråtande

och förklarade att hon inte orkade hålla någon lektion den dagen. Annat ljud i skällan blev det den 5 maj 1945, då freden kom. Då fick jag äran att hissa flaggan på baksidan av skolhuset under det att vi sjöng vår nationalsång. Det var ett stort ögonblick.

Att föda en så stor familj som vi dagligdags var, kan inte ha varit lätt. När vi yngsta var riktigt små kunde vi vara upp till 11 som satt vid matbordet. Arbetsuppgifterna i hushållet var strängt fördelade. Flickorna lagade maten och vi andra - förutom Oscar och Clas som arbetade i verkstaden, ombesörjde att vedlåren intill dörren alltid var fylld med torr ved. När vi satte oss till bords läste vi alltid bordsbön och avslutade också måltiden med att tacka Gud för maten. Under den tid vi åt rådde tystnad. Inköpen av mat skedde hos Albert Sundbergs affär längre upp i byn. Vi handlade "på bok" och betalning skedde som regel en gång i månaden. Ibland fick man en strut karameller av "farbror Sundberg" när man kom med betalningen. Vi hade ju visserligen en affär som låg närmare, som ägdes av Andor Forsgren, men den anlätades bara ibland.

Ute i bruksstugan fanns också en riktig bakugn som åtminstone en gång per år användes för tunnbrödsbakning. Detta sköttes av vår äldsta syster Sara, som ansvarade för att det gick rätt till. Hon hade naturligtvis hjälp av någon ytterligare person. De dagarna var det något av fest på matbordet med nybakat mjukt ljusugnsbröd, som smakade fantastiskt gott. Men huvudprodukten var ju eljest bakning av vanligt tunnbröd så att det räckte en stor del av året till oss alla. Receptet på detta bröd har jag för övrigt tagit med i min lilla släktkrönika som jag skrev för några år sedan.

Kläder till oss barn köpte far vid sina resor till Sundsvall fast vi inte fick vara med att prova. Men märkligt nog passade de perfekt ändå. Egna kor och grisen bidrog naturligtvis till att i någon mån hålla matkassan nere. Vi barn skickades till och med ibland till ett par familjer med matkorgar eftersom mor Selma visste att de hade det särskilt svårt p.g.a. arbetslöshet eller sjukdom. Det mesta vi köpte var det ju kuponger på som Kristidsnämnden - inrymd i Bystugan - delade ut. Nu var det ju ingen i vår familj som brukade tobak så därför kunde vi under hela kristiden dricka riktigt kaffe och därmed slippa rosta ärtor eller köpa kaffeersättningsmedlet Cikoria.

En dam uppe i byn som var en hejare på att röka matanzas (äldre Nedansjöbor vet vem jag avser) blev en flitig besökare hos oss för att hon ville byta till sig kaffekuponger som hon sedan kunde köpa cigarrer för. Och sådana byten förekom flitigt under ransoneringstiden.

Som belöning för mitt arbete i verkstaden skulle jag en gång få välja vilka skor jag ville ha direkt från butikshyllan. Jag valde då ett par snygga men kupongfria skor, försedda med pappsulor. Men det var inget bra val, skulle det snart visa sig. När jag gick ut i regnet, började sulorna snart att lösas upp. Glädjen över att inte ha rejäla hemmagjorda skor på sig blev med andra ord mycket kort.

Oscar, som var en initiativkraftig person, hade planer på att förstärka försäljningen av nytillverkade skor. Han köpte 1938 en ny bil av märket Opel Kadett, som på den tiden kostade lite drygt 3000 kronor. Tyvärr kom krigstiden emellan och redan året därpå blev det bensinransonering med vad jag minns tilldelning med 10 liter i månaden. Han blev därför tvungen att ställa in den nya bilen i smedjan, som var belägen strax nedanför verkstaden. Och där stod den nya bilen upppallad ända till 1943, då han sålde den för 1000 kr. Hade han sparat ett par år till med att göra sig av med bilen, hade han förmodligen fått det mångdubbla för den, men det kunde han ju inte ana då.

Någon TV fanns ju inte när jag var barn. Men man kunde ju ibland läsa i tidningen om att i Amerika, minsann, där fanns det en apparat som man kunde se filmer på i hemmet. Den enda möjligheten att få del av nöjesprogra var i radio. Ända till i början av 1940-talet hade vi en radio som endast var försedd med hörlurar. Den saknade helt högtalare. Det innebar att bara en person i taget kunde lyssna på den. När far sedan köpte en Radiola som var utrustad med inbyggda högtalare av radiohandlaren Hugo Westin i Stöde, möjliggjorde ju detta att fler samtidigt kunde lyssna till den. Radiolicensen, som kostade 10 kr/år, nålades fast på väggen ovanför radion.

Själv sparade jag med möda ihop 12 kronor och köpte mig en kristallmottagare. Det var en liten burkliknande sak som tarvade både antenn och koppling till jord. I stället för en ratt att vrida på fick man sticka försiktigt med en liten nål på en kristall. Och hamnade då nålen i exakt rätt läge på den lilla kristallen, kunde det komma lite ljud i hörlurarna.

Grammofonmusiken i radion, som började klockan sex på kvällen, var mitt favoritprogram. Varje dag tittade jag därför i endera Sundsvalls Tidning eller Sundsvalls-Posten om den lättare musiken skulle komma i början eller i slutet av programmet. Det varierade dag från dag nämligen. Det bestod som regel av 3 låtar med ibland Ulla Billquist, Sven Olof Sandberg eller dragspelsmusik. Sedan man hade hört på dessa låtar, stängdes radion av när den klassiska reportören började. De melodier som spelades mest var ju "Min soldat", "Obligationsmarschen" och liknande, melodier som i regel alla hade anknytning till de militärer som låg ute i fält. För de yngsta var ju Barnens Brevlåda med Sven Jerring ett omtyckt program. Lite senare kom ju också Lennart Hyland med sin "Hylands Hörna" och då stod ju hela Sverige stilla. Nöjesarrangörer runt om i landet klagade på att radioprogrammet katastrofalt minskade publikunderlaget under den tid programmet pågick under lördagskvällarna och ville att det skulle sändas på en annan veckodag.

1946 fick jag mitt första jobb som springschas i Sundsvall. Lönen var ju inte inte högre än att det knappt räckte till lite mat och en tredje klass biljett på tåget, där vagnarna var utrustade med träbänkar och en kamin, som det eldades i när det blev alltför kyligt. Det var ju först i andra klass som säterna var beklädda med tyg och stoppning på sätena.

År 1947 flyttade jag officiellt från Nedansjö. Då hade jag fått anställning vid en advokatbyrå i Sundsvall och sedan har det bara rullat på. När man nu snabbt närmar sig de 80 är det dags att sitta och drömma sig tillbaka och kanske berätta för de sex barnbarnen om vad man haft för sig under de år, som sedan har gått så fort.

Berthil Dahlé 2007

Från vänster: Berthil, Vega, Elsa, Clas (död 2006), Sara samt Oscar (död 2003).
Maria (Maja) som nu bor i Blekinge, är inte med på bilden.

Föräldrahemmet som Sara, nu 94 år, äger sedan 1953.